

Armenia tipi semplici quali quelli ad esempio dell'Asia Minore. Un altro punto quindi da studiare dovrebbe essere quello dei rapporti che l'Armenia ebbe con queste regioni, e in particolar modo colla Cappadocia. Ed anche per questo non è che da invocare aiuto per poter a mezzo di spedizioni sul posto osservare direttamente i monumenti.

L'altro importantissimo problema invece dell'origine della cupola in genere non può restringersi al campo di rapporti tra Armenia e Bisanzio, ma ad un più vasto orizzonte che va dall'estremo oriente a Roma. Nel caso particolare però della cupola su trombe, possiamo dire che realmente l'Armenia presenta, con l'Asia Minore, (Cappadocia) gli esempi più antichi e che se l'arte bizantina in un secondo tempo preferì questa soluzione a quella dei pennacchi, che dapprima aveva quasi unicamente usato, questo è un influsso cappadocio-armeno.

D'altra parte il tipo di chiesa bizantina (specialmente greca) rappresentato dall'Hosios Loukas in Focide con unica grande cupola su trombe e su otto sostegni, cui non pare estraneo il tipo ricordato da Gregorio Nisseno ad

Anfilochio Iconiense e forse rappresentato dalla costruzione XI di Binbirkilisse, va certamente connesso con le chiese armene su base ottagonale tipo Mastara, Artik, Kars, ecc., di cui le più antiche sono del VI - VII sec.

L'Armenia dunque lungi dalle esagerazioni per cui sarebbe la patria della cupola, ha dato però parecchio all'arte bizantina. L'arte bizantina d'altra parte ha dato anch'essa all'arte armena: la cupola su pennacchi, il tipo di edificio circolare (anche con contrafforti a nicchie), con peribolo, l'uso delle colonne sono le cose più importanti.

Queste le conclusioni secondo ciò che noi possiamo sapere finora. Molto, anzi il più resta ancora da fare, da esplorare, da interpretare. Il problema Armenia e Bisanzio ovvero Armenia o Bisanzio va poi allargato. C'è l'Asia Minore in mezzo che non si può sorvolare, c'è la Persia al di là che ha sempre costituito un fattore di straordinaria importanza nella civiltà antica e medioevale e fu sempre l'elemento più forte di opposizione all'occidente. La materia di studio non manca.

GIUSEPPE FRASSON

« ՄՐՏԵՐՈՒ ԵՐԳԷՆ ~ ՎԱՆՔԻ ԾԱՂԻԿՆԵՐԷՆ »

Վերջերս Վանքիս տղարանէն լոյս տեսաւ 300 էջոց չքեր ու սիրուն հատորով մը՝ Մխիթարեան Ուխտիս միարան Հ. Վահան Վ. Յովհաննէսեանի քերթողական նոր մէկ գործը «ՄՐՏԵՐՈՒ ԵՐԳԷՆ ~ ՎԱՆՔԻ ԾԱՂԻԿՆԵՐԷՆ» տիտղոսով, բաժնուած՝ ինչպէս կը տեսնուի՝ երկու մասի:

Այդ հատորէն է որ փունջ մը երգ ու ծաղիկ հաւաքած կը նուիրենք «Բաղմալէպ»ի յարգելի ընթերցողներուն, զիտուումով ճաշակ մը տալու քնարերգական նոր հատորին «Հայրենի կրակարան»ի հեղինակին, որ, ինչպէս կ'ըսէր Զօպանեան, «բանաստեղծ է ամէն բանէ առաջ, ճշմարիտ բանաստեղծ» ջերմ, ինքնարուիս, թեւաւոր ներշնչումով... հարազատ դաւակ մը հրէշտակապետական քնարով մեծ Ալիշանին եւ եղբայր մը զիւցազնաւունչ քերթող ողբացեալ Հ. Կարապետ Տէր - Սահակեանին, ու նաեւ Վարուժանին:

Գրախօսական ուսումնասիրութեան մը վերապահելով վերլուծում մը այս ու նախորդ հատորին, կը բաւականանանք հոս ակնարկելու՝ թէ դարձեալ իր թափանցիկ արուեստն է որ կ'երգէ տխրանոյշ զգացումներու յորդութեամբ, հրապոյրով մը որով հաւասարապէս օժտուած են իր վերացումները, ինչպէս իր թափառումները ծաղիկ մանկութեան հետ:

Երբեմնի հոգեկան բուռն սէրն ու պապակը իր կարօտալի Հայաստանին՝ այս անգամ համակ բուրում է հայրենի հողին՝ զոր տեսեր է ու գործովով համբուրեր:

Իր տաղերու մեծ մասը հոգեկան անդորրանքով շարունակած՝ բնութեան եւ երկնքի համերգն է ներդաշնակ: Կան սակայն հոն կեանքի հասունութեան հետ պատրանքի ու վշտի ծաղիկներ ալ եւ նժդեհութեան՝ Ափրիկեան արեգակին տակ սպառիչ. հուսկ աւելի իմաստասիրութիւն եւ անդրադարձ գիտակցութիւն իր բանաստեղծի կոչումին եւ հետեւաբար տալու ժողովրդեան իր հոգւոյն երգը որպէս ամէնօրեայ հացը անոր սննդեան:

Հայրենի շունչ, պատկերի եւ զգացումներու քնքութիւն միացած արուեստի նրբութեան՝ երբեակ ձիւրքերը կը կաղմեն Հ. Վահանի բանաստեղծութեան. եւ մենք խորին գոհունակութեամբ ըմբռնեմք աստեղ իր չքնաղ հատորը, իր վերելքն է որ կ'ողջունենք քնարերգութեան ոլորտին մէջ. յատկապէս շնորհով իր վիպաշունչ քանի մը երկար քերթուածները, ինչպէս Արաքս, Խաչիմ տակ, եւ հուսկ զիւցազնաւունչ Առ Ոգին Հայաստանեայց՝ բացառապէս զբարբար, յուզումի, թափի եւ թռիչի երգ՝ առ իր պաշտած հայրենիքը:

ԽՄԲ.

ԳՐԻՂԱԿԱՆ ԵՐԳԸ

Կը սիրեմ ես հեռուն մարդ
Գեղջուկին երգը միայր,
Որ միշտ անոյշ եւ ողորդ
Պատրանք մ'ունի սրտիս համար:

Զայն շինած եմ անձանքներ
Այնչափ նրման դայլայլներու,
Որ կը փութան երգահաններ
Անոր վանկերն հաւաքելու:

Ամէն գեղջուկ շրթունքին հետ
Նոր գոյն կ'առնէ եւ նոր հոգի,
Մինչ մեր մտքին ճանաչաւէտ
Նայն յանկերգն է առանց խորքի:

Աւանդութեամբ կապուած է նա
Աշխատանքի առօրեային,
Կը հետեւի, կը միանայ
Հնձուրներուն կամ արօրին:

Միշտ ծերունի մը կը սկսի
Ուրիշ ձայներ կը բոցընեն,
Ու դաշտէ դաշտ կը տարածուի
Դաշնակութիւնն այդ հոգեղէն:

Մենք չենք գիտեր քէ ի՞նչ քաճում
Երգն ոյժ ունի դաշտին համար.
Թէ ի՞նչպէս՝ մարդ եւ անասուն
Կ'աշխատին գոհ եւ խանդավառ:

Անշարժ ծառերն իսկ կարծես հոն
 Կը ցնցըւին նոր եռանդով,
 Ու գերդ բամբիւ կամ երգէտն
 Դէմ կը բռնեն թաւ լարերով:

Ոչ մէկ համերգ այսօր չըբեղ
 Կը յըզանայ միտքը մարդուն,
 Պէտքովէններ, վակներն անեղ
 Նըկարեցին մայր բընութիւնն:

Հոս կը ստեղծեն գեղեցկութիւնն
 Համագոյակ տիեզերքին,
 Ու կը բաժնեն քերթողներուն
 Որ քիչ մը դեռ երկայն ապրին:

Կու գայ դարձեալ ոճիչ սերունդ
 Նոյն յարկին տակ, նոյն բախտին տէր,
 Արեւուն հետ ոսկեծընունդ
 Երագելու նոր գարուններ:

Ու կը կրկնեն, միշտ կը կրկնեն
 Նոյն երգը բարձր եւ ըզգայուն,
 Ամէն բարիք կը հրաւիրեն,
 Գինին առատ, հասկը գեղուն:

Մինչեւ կ'իջնէ լուռ իրկունն,
 Վերջ կը տրուի աշխատանքին,
 Օրբանի մօտ երեխային
 Մայրը կ'երգէ նոյն մեղեդին:

Ս. Զեհն, 10 Սեպտեմբեր 1935

ԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆ

ՃԱՆԱԶԵԼ ԶԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԶԽՐԱՍ

Իմաստութեան ծախիչ շողերն իր դէմքին
 Անցաւ Մեսրոպ անապատէն հեթանոս,
 Զեռքին մէջ մուրն՝ ոսկի մականն արփային
 Եւ օրէնքներ եւ հին գրքեր երկնախօս:

Անցաւ վըսեմ Մարգարէի հրեւանքով
 Ինքը ծանօթ լոկ գորութեանն իր գաղտնի,
 Յափըշտակած լոյսն եղիայի նախանձով
 Մեզ Գիր բերաւ, Մատեան բերաւ հաւատքի:

Մինչ վարն անդին հազար գմբէթ հայկական
 Կը քնդային օտարական ժըխորով,
 Զըկար սաղմոս, չըկար սրտի Շարական
 Որ արտասուէր Աստուած Հայոց երգերով:

Դեռ կը տիրէր բազմաբնու ծուխն անծայր
 Դեռ կը կերտէր մարդը քարէ աստուածներ,
 Եւ ապաստան ձեռագործին իր տըկար
 Մէզն ըզմանու իմաստութիւն կը կոչէր:

Խաւարչըտին դարերուն հետ դէմ առ դէմ
 Կանգնեցաւ լուռ սուրբ հայրապետն առանձին,
 Պէտք է փշրել, ըսաւ, ժայռերն այս դժխեմ,
 Պէտք է լոյսով ազատութիւն տալ մտքին:

Ու կաշմարտութիւն քանդակեց, քանդակեց
 Ընդերքին մէջ սեւ օրերու երկնքին,
 Յանկարծ ելաւ գըլուխ մը դուրս լուսահերձ
 Զերդ ամպրոպէն մերկ նառագայթն արեգին:

Զարկաւ կրկին ուռն ամպերուն կրանիդեայ
 Եւ ստեղծեց գոյն ու մարմին կանացի,
 Որուն արդուածն գերդ Աթենաս մը Փիդիայ
 Գամ քան ըզգամ կ'առնէր հանճար եւ հոգի:

Պէտք էր սակայն դեռ մըշուշոտ աչքերուն
 Մեր արեւէն տալ շանքերու բոցն անեղ,
 Պէտք էր սրտին մէջը գեղով հայ արին
 Որով երբեմն Հայկն էր արփայ փառահեղ:

Ու ճըմեռուան խիստ հիւսիսին դիմագրաւ
 Եւ տօքակէզ ամառներուն արհամարհ,
 Քանդակեց միշտ, ու քանդակեց քար առ քար
 Լոյսի աստուածն երկնքի մէջ մեզ համար:

Հնչեց անեղ հարուածն երրորդ անգամին
 Դըղրդեցան երկինք երկիր քիչագոյն,
 Ու կեանք առաւ գեղեցկութեան դիցունին
 Եւան ինչպէս ըստեղծագործ օրերուն:

Յայնժամ Մեսրոպ իր փառքին մէջ ահաւոր
 Զըգեց բազուկն ամպրոպներուն անհամար,
 Ու բացուեցան հորիզոններ նորանոր
 Իմաստութեան եւ հաւատքի ոսկեղար:

Սարսափեցաւ աստուածական իր ուժէն
 Որ կը բաժնէր զինքը տըկար մարդերէն,
 Ո՞վ կարող էր Մովսիսական իր լոյսէն
 Զահեք վառել, սրտեր կիզել դարէ դար:

Օրհնեց Մեսրոպ հողն ու աստղեր մեր երկնին
 Սեղան կանգնեց Ահարոնի նոր ծէսով,
 Որպէս զի միշտ հոն քաղուեաց քաղուհին
 Բազմի հըզօր ոսկեղարեան փառքերով:

Ու տարածած թւերն անհուն առ անհուն
 «Գու Տէր, ըսաւ, կոթողն այս մեծ կանգնեցիր
 Եւ դու միայն կրնաս անոր տալ անուն»:
 Աստուած վերէն «Իմաստութիւն», ըսաւ, դիր:

Փարիզ, 15 Յունուար 1936

Կ'ԸՍԵՆ ԹԷ ՀՈՍ

Կ'ըսեն թէ հոս ժըլիտ չըկայ
 Եւ ոչ աչքեր խորախորհուրդ,
 Վարդը կանանչ ճիւղին վըրայ,
 Կարօտ սրտին չի տար յագուրդ:

Կ'ըսեն երբեք առուն չ'անցնիր
 Մարգերուն մէջ հըրատոյնը,
 Հորերուն քով արտասուալիք
 Զուր կը հայցէ ուռնին չոր:

Հոս դեղձանիկը բոյն չունի՝
 Սիրուն ձագեր սնուցանելու,
 Սիրուն անցորդին երբ կը վառի՝
 Ըստուեր չըկայ գայն ծածկելու:

Ամէն արցունք որ կը շողայ
 Արեւը գայն կ'ըմպէ անյագ՝
 Ամէն օհալ որ կը մըլտայ
 Կարօտ սիրոյ ախտավարակ:

Կ'ըսեն թէ հոս շուշանափայլ
 Դէմքեր չըկան պատըզամին,
 Պատանքի մէջ եւ անայլայլ
 Սեւ փէրիններ քովէդ կ'անցնին:

Աչքեր տըխուր եւ վայրենի
 Կը փայլակեն մութ երկնքէ,
 Արեւն անոնց խէթ կը ճայի
 Երկնչելով կախարդանքէ:

Արդեօք ճերմակ հոգի՞ ունին
 Սափորին մէջ երեւոտէ:
 Իրենց շըպարն, իրենց մարմինն
 Հեռուէն իսկ գարշահոտ է:

Կ'ըսեն թէ հոս երկիրն, այգի
 Եւ միրգ չունի քաղցր եւ հասուն,
 Քաղցով նըստած շուրջն ակուրի
 Շաղկակիք են գերդ անասուն:

Ատախ - Ապէպա, 15 Նոյեմբեր 1937

ՇՈՎԱՅԻՆ ԺԱՅՈՒՆ

Ովկեաններու եւ երկնքին մէջ խիզախ
 Յցուած է լերկ, ճերմակ գագաթը ժայռին.
 Խորտակուած են հին ընկերներն ալեքախ
 Ինքն է միմակ խուլ գորութեանց դէմ մըրքին:

Անհուն դաշտեր չոր ու խոպան,
 Ուր գագաններ լոկ կը սողան,
 Յորեանն ոսկի, յոյսը մարդկան
 Յընտրեցին են անապատի:

Փուշեր անծայր, գանձաւ քուփեր
 Առանձնութեան մէջ սարսափած,
 Կեանքի տըխուր կարաւաններ
 Կ'երթան մոլոր, կու գան յոգնած:

Անապատէն կը սկըսի կեանքն
 Եւ անապատը կ'երկարի,
 Սեւ հրեշտակ է այստեղ զըրկանքն
 Որ հիւզէ հիւզ կը քափառի:

Զըկա՛յ, կ'ըսեն, հոս ովախս,
 Ոչ ճգնաւոր արմաւենի,
 Զըկա՛յ գարուն, չըկա՛յ մայիս
 Որ սրտիս մէջ ծաղիկ բացուի:

Հոս ամէն քան ինձ խոտելի,
 Ես ինձ կարծես օտարական.
 Պիտի խնդրեմ որ շուտ հասնի
 Երագահիւս իմ հընօրեան:

Եւ կարօտով պիտի մընամ
 Սոխակներուն ու կանանչին,
 Ո՞վ պիտ'երգէ երբոր քանամ
 Պատուհաններն այս հիւզակին:

Սեւաքոյր դէմք մ'ամէն առտու
 Բարեւ, կէթա՛յ⁽¹⁾, պիտ'ըսէ ինձ,
 Մինչ ես կարօտ լոյս դէմքերու
 Պիտի լեցուի սիրտըս քախիծ:

Գընա՛, ըսին ինձ, անապատ
 Կը փընտէրի վայրեր դժխեմ: —
 Վարդ մը տըւէք, սիրտ մ'հարազատ,
 Անապատն ալ դըրախտ կ'ընեն:

(1) Հապէշերէն պարոն կը Նշանակէ:

Օճուտ ալիք տխրափայլ շողիւնով
 Կը փըրփըրի եւ կը դառնայ կատաղի.
 Շերտեր կ'իյնան, կը բացուի կողմ վերքով,
 Կրկին պայքարն անագնութեամբ կը սկըսի:

Ոչ մէկ քուչուն իր կատարին կը հանգչի,
Եւ ոչ մէկ սերմ կ'իյնայ մայիս բերելու.
Ո՛րքան տենչանք կոշտ կողերուն մէջն ունի
Ծաղիկ մը գէշ գաւակի պէս շոյելու:

Անշուշտ երբեմն ինքն ալ ունէր դալարին
Փարթամ մարգեր ծաղիկներով մարգարիտ.
Ինքն ալ խնդուն կը խառնուէր աշխարհին
Տարածելով բերքն հովիտ առ հովիտ:

Արեւն յայնժամ աւելի փայլող ու բարի
Կը փայփայէր իր բընուրիւնն հեշտական.
Լոյսը կ'իջնէր նըման փրփրոտ եղկ կաթի
Ակօս ալօս բաժնուրով անսահման:

Թերեւս այս սիրտն եղաւ ցաւիդ լոկ մուսայ
Հըզօր ազգեր անցան քովէդ հեզմանքով.
Բայց դու նըման հայրենիքիս հեռակայ
Սիրեցիր մահ յաւերժական պայքարով:

Կարճիւր ծով, 16 Հոկտեմբեր 1938

Հ. ՎԱՀՍՆ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ

Ի Մ Վ Ա Ր Պ Ե Ն Ի Ն

Ժայռուտ բլրան մը կողին
Վարդի բըփիկ մ'ունէի,
Ամէն առտու լոյս շողին
Արցունք եւ ջուր կու տայի:

Միջօրէին բոցակէզ
Երբոր արեւն ըսպառնար,
Խուրճ մը բեհեզ մագերէս
Անոր ծածկոյթ կը դառնար:

Երեկոյեան հովն ուժգին
Ցուրտը գրկած երբ փըչէր,
Ես պահապան իմ բուփին՝
Կը հսկէի ողջ գիշեր:

Օր մը մըռայլ... քշմամբին
Փոքորկայոյզ մէկ պահուն,
Վիրաւորեց վարդենին
Պահապանին հետ արքուն:

Տարի մը վերջ, Նոր կեանքով
Մայիսն երբոր ժպտեցաւ,
Ճիւղ մը իրեն բոց վարդով
Իմ ոտներուն փարեցաւ:

Կաթիլ մ'ինկաւ հին վերքէս
Թերթերուն մէջ որք վարդին...
Հարցում մը քուռ շրթներէս. —
Արդեօք ես ալ պիտ' ծաղկի՞մ:

Հ. Ա. Ք.

Հ Պ Ա Ր Տ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Պ Ա Տ Ի Ժ Ը

Հըրաշալի այն օրերուն երբ գիտութիւնն Աստուծոյ
Առատագոյն կենսահիւքով եւ գորութեամբ ծաղկեցաւ,
Կը պատմեն, օր մը, վարդապետ մ'յոյժ մեծերէն,
Բանալէ ետք՝ սրտերն ամէն անտարբեր,
Յուզելէ ետք՝ զանոնք իրենց խորութեանց մէջ մըքամած,
Ոտնելէ ետք՝ դէպի փառքերն երկնային
Ճանապարհներ անգուգական նոյն իսկ իրեն անծանօթ,
Ուրտեղ բերեւս եկած էին պարզ ու անհիւք ոգիներ,
Մարդ մը որպէս խիստ բարձրացած, սարսափահար,
Աղաղակեց, խելակորոյս՝ հըպարտութեամբ մը դիւային,
«Յիսուս, փոքրիկ Յիսուս, քեզ շատ վեր մըղեցի,
Եթէ գրահիդ տըկար կէտին վրայ յարձակիլ ուզէի,
Ամօքըդ բու հաւասարէր պիտի փառքիդ,
Եւ սաղմնային էակ մը սոսկ պիտ' ըլլայիր այսպանելի»:

Կարողութիւնն իր բանական աներեւոյթ եղաւ իսկոյն.
Թանձր ֆօղով մը ծածկուեցաւ պայծառութիւնն այս արեւուն,
Իմացական շէնքին մէջ այս քառսն ամբողջ բաւական,
Տանար երբեմն ի՛նչ կենսունակ, գեղափարքամ ու բարեկարգ,
Ձեղունին տակ որուն՝ ունէր ա՛յնքան պերճանք.
Հաստատուեցան իր մէջ գիշերն ու լըռութիւն.
Զերդ նըկուղի մը մէջ՝ որուն ա՛լ կորսըւած է բանալին.
Այնուհետեւ նըմանեցաւ ան փողոցի անբաններուն,
Ու դաշտերէն կ'անցնէր երբոր, առանց ոչինչ տեսնելու,
Առանց բաժնել կարենալու ամառներն իսկ ճըմեռներէն,
Աղտոտ, տըգեղ եւ անօգուտ, գործածուած իր մը որպէս,
Տըղոց հանոյք կը պատմաւէր եւ ծիծաղ:

Թրգ. Հրաչ Քաջարեան

ՇԱՐԼ ՊՕՏԼԵՐ

